

Akademie výtvarných umění v Praze

Studijní program Výtvarná umění

Ateliér Intermediální tvorby II/škola Dušana Zahoranského a Pavly Scerankové

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Tichá výměna

Queen supersedure

Vypracoval/a: **Sarah Dubná**

Vedoucí diplomové práce: **MgA Pavla Sceranková, PhD.,doc. Mgr. art.
Dušan Zahoranský**

Oponent/ka diplomové práce: **MgA. Tomáš Uhnák**

Akademický rok 2019/2020

Letní tábor pro začínající včelaře jsem absolvovala, když mi bylo šestnáct. Přihlásila mě tam máma, která v té době začala s výzkumem probiotik u včel a já kupodivu neprotestovala. Ve skupince asi dvaceti dětí jsme byly jen dvě holky, co měly v kapse občanku a taky jediné, které neměly tušení, na co je dobrý dýmák. Většina dětí byla tak o polovinu mladší a pomáhali doma tatínkovi včelařit. Pamatuju si, jak jsem si se zájmem prohlížela výstavu včelařských pomůcek v jedné z budov areálu, kde se dvoutýdenní pobyt konal. Zavedli nás tam druhý den a já se ještě několikrát, v čase obědové pauzy, vrátila. Rozpěráky různých barev, čistě nerezové, se zoubkovaným háčkem nebo jen placaté, můj favorit byl ten se žlutě natřenou rukojetí; husí brka v doprovodu smetáčků s jemnými štetinkami, vše hezky naskládané ve vitrinách vystlaných šedomodrým, zátěžovým kobercem. Kukly, žluto bílé kombinézy a maskáčová bunda s kloboukem stály vedle informačních tabulí. Vůbec nevím, co jsme se učili o včelách. Jediné co mi utkvělo v paměti je fascinace všemi nástroji a převleky, které jsem zatoužila vlastnit a to, že jsem dostala žihadlo do ruky a sledovala, jak moc se projeví moje alergie na včely.

Pocit, že všechno to včelařské nářadí nutně potřebuju, se studiem na včelařském učilišti jen potvrzoval. Každý základní nástroj můžete mít ve stovkách variant, o čemž jsem se téměř každou hodinu mohla přesvědčit, jelikož spolu s power pointovou prezentací ve třídě vždy něco kolovalo. Každý nástroj doprovázelo pár příhod a protichůdných názorů na jeho používání.

Tím, že se ve včelařské komunitě pohybuji od střední školy, vnímám určité věci jako samozřejmé, včetně specifických předmětů a jazyka, který používám, když se účastním některé ze včelařských akcí, na které mi chodí pozvánky v hromadných emailech. Na takových, když dojde na představování, si mě často díky jménu ihned spojí s vědeckými výsledky a osobou mojí matky. Vzniká tak snadno představa o mé vysoké odbornosti a znalostech v oboru, jejíž nepravdivost se mi daří úspěšně tajit a tak se vždy jen usměju a vybavím si článek o mámě v Respektu, začínající větou: „Na první pohled je jasné, že S. Dubná toho ve své kuchyni v poslední době moc neuvařila.“¹

Původní záměr diplomové práce bylo zpracovávat téma apidomků, specifických staveb určených k terapii včelími produkty a téma lidského soužití se včelami z hlediska architektury. Od tohoto jsem se však v průběhu odklonila a rozhodla svůj pohled upřít ne na včely, a rozšiřování povědomí o dalším způsobu jejich vykořisťování v galerijním prostoru, ale na včelaře/včelařky a jejich kulturu. Měla jsem pocit, že přenášením včel bych přispěla k dalšímu zástupu děl, kde včely slouží jako pouhá metafora empatie a k budování vztahu mezi člověkem a přírodou ve skutečnosti nedochází. Novým záměrem se tedy stalo využít své pozice uvnitř komunity a podívat se ni diferencovaně, u čehož mě inspiroval ekofeministický přístup Donny Haraway, která nesouhlasí s oddělováním přírody od společnosti- kultury.

¹ – ŠŮRA, Adam. Sbal prachy a napiš zprávu. *Respekt* [online]. 2011, (7) [cit. 2020-08-31]. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/2011/7/sbal-prachy-a-napis-zpravu>

Zed'/Plástev

Pomocí textů, které jsou částečně přepisem nahrávek rozhovorů a volného psaní, jsem chtěla vytvořit narativ, ve kterém se zrcadlí můj proměnlivý a často rozporuplný vztah ke včelám a včelařské komunitě. Nahrávky rozhovorů jsem editovala, rod mluvčích jsem však ponechala v původním znění, proto ve zvukové instalaci herečky většinu času hovoří v mužském rodě.

Ve své práci vycházím z kresby, kterou ráda zhodnocuji v jiných materiálech. Ke zdi jsem přistupovala podobně, jako když se dívám na lidská záda, která mám tetovat. Kompozice vznikne pro dané místo, vrstvením starých i nových kreseb až do výsledného obrazu. Kresba na zdi vznikla prorýváním původních i mnou vytvořených vrstev omítky na stávající zdi studijního oddělení. Při vizuálním pojetí pro mě byl důležitý i vzhled včelích úlů a fasády včelínů, které včelaři často dekorují za použití specifických barev či geometrických tvarů. Dělá se tak tradičně v domnění, že výraznou barevností usnadníme včelám návrat zpátky do svého úlu, zvláště když jsou umístěny blízko sebe. Ukazuje se však, že včela barevné vidění používá pouze při sběru potravy, cestou zpět do úlu tuto funkci tudíž nepotřebuje a přepíná na méně náročné, černobílé vidění. K vyrytí kresby jsem použila včelařský rozpěrák.

Erik Sjödin v úvodu ke svému uměleckému projektu *The Political Beekeepers Library*, cituje: „*včely jsou hned po lidech nejoblíbenějším zástupcem z říše zvířat, o kterých se píše knihy, a bezpochyby nejoblíbenějším protagonistou z říše hmyzu.*“² Tato práce je obsáhlou kolekcí literatury, která poukazuje na to, jak úzce souvisí politické uspořádání společnosti s tím, jak mluvíme o včelách – do 18. století včelám vládnul král, poté jsme na trůn posadily královnu a později je používali jako model ideální společnosti pracujícího lidu. Velice podobným tématem se v českém kontextu zabýval také projekt Terezy Stejskalové s názvem *Píle*.³ V dnešní době, kdy dopady nezvratných změn klimatu jsou jedním z nejdiskutovanějších témat společnosti, se včela dál těší své oblibě a vedle titulků v médiích, která upozorňují na její vymírání, zaplňuje i prostory galerie. Vzpomeňme si již na Josepha Beuyse a jeho *Honey Pump* na documentě v Kasselu r. 1977. U nás, v zemi s tak silně zakořeněnou tradicí včelařství, že se můžeme chlubit největším počtem včelařů na kilometr čtvereční v rámci Evropské unie, je pravděpodobně nejznámější práce Anny Hulačové, která své sochy doplněné o včelí plástve představila např. v rámci soutěže *Ceny Jindřicha Chalupceckého* (2016) a získala cenu diváků. V roce 2018 jsme její práce mohli vidět po boku Zsófie Keresztes na výstavě s názvem *Éntomos*, v jejímž popisu se dočteme: „*Obě autorky vidí v dnešní ekologické krizi, kdy vymírají včely a ostatní hmyz, předzvěst lidské katastrofy.*“⁴

Diplomovou práci o včelách jsem původně chtěla zpracovávat i z toho důvodu, že jsem se nedokázala ztotožnit s obrázkem včely jako zromantizované, věčně kladné a zploštělé figury. Chyběl mi protipól Anny Hulačové. Chyběl mi pohled, o kterém Donna Haraway píše

² ERIK, Sjödin. *The Political Beekeeper's Library* [online]. 2017 [cit. 2020-08-31]. Dostupné z: <https://thepoliticalbeekeeperslibrary.org/>

³ „Proč znovu nebýt pilným hmyzem a nesplynout s rojem? Projekt zkoumá obrazy společenského uspořádání, jak se zrcadlí ve včelím úlu, důvody jejich vymizení a možnost jejich návratu.“

STEJSKALOVÁ, Tereza. *Píle: Tisková zpráva* [online]. Artalk, 2011 [cit. 2020-08-31]. Dostupné z: <https://artalk.cz/2011/08/29/tz-pile/>

⁴ *Éntomos*: Hulačová – Keresztes – Janoušek: Tisková zpráva. *Galerie hlavního města Prahy* [online]. 2018 [cit. 2020-08-31]. Dostupné z: <http://www.ghmp.cz/entomos-hulacova-keresztes-janousek/>

v souvislosti ve vztahu mezi člověkem a psem: „tento vztah není příliš pěkný, je plný plýtvání, krutosti, lhostejnosti, nevědomosti a ztráty, zároveň také radosti, invence, práce, inteligence a hraní.“⁵ Stejně tak jako psi, i včely jsou těsně spjaty s naší ko-evolucí na zemi a je otázka, kdo koho do jaké míry ovlivňuje a formuje. Chyběl mi pohled na včelu, který by zpochybňoval její postavení v čele boje za ochranu životního prostředí. V médiích se často zmiňuje vymírání včel, jak ale trefně zmiňuje Richie Nimo⁶, o vymírání včel se mluví ve skutečnosti jako o krizi pouze jednoho zástupce a to včely medonosné (anglicky Western honeybee, lat. *Apis mellifera*), což je druh opylovatele, kterého jsme si pro svou efektivitu zvolili a upřednostnili záměrně, a který se spolu s rozšiřováním kolonialistické moci a globálními toky kapitálu úspěšně vyvezl do každého koutu světa. Dnes je včela medonosná na všech kontinentech kromě Antarktidy, do Severní Ameriky byla dovezena jako nepůvodní druh již počátkem 17. století. Včela medonosná je skutečně tak efektivní, že se stává neporazitelnou konkurencí v boji o potravu vůči ostatním, původně se vyskytujícím druhům hmyzu. Nejen tím, že vytváří tak početná společenství, ale i tím, že zalétává pro potravu až do vzdálenosti 5 km od svého hnízda. Jediné oficiálně uznávané plemeno včely medonosné na našem území – včela medonosná kraňská – potlačila výskyt původní včely medonosné tmavé. Konkuruje také šestseti druhům včel samotárek, které jsou často vázané na specifické druhy rostlin. Pokud se optikou ekofeminismu podívám na fungování včely medonosné v krajině, která svou pracovitostí přispívá ke snížení diverzity ostatních druhů hmyzu, nutně docházím k paradoxní situaci. Letos v květnu se rakouská Unicredit bank pochlubila umístěním úlů na svou budovu ve Vídni. „*Unicredit bank Austria poskytuje domov dvaceti včelím koloniím, dohromady až miliónu včel*,“⁷ dočteme se na oficiálních stránkách, kde se zdůrazňuje, že ekologické aspekty a udržitelnost hrají důležitou roli v agendě banky. Dále také, že těchto 20 úlů vyprodukuje až 500 kilogramů nejlepšího, organického medu ročně, který se bude moci distribuovat zákazníkům a odměnění jím budou i zaměstnanci. Včela úspěšně pokračuje v kolonizaci, které tleskají ochránci životního prostředí bok po boku bankovního PR oddělení.

Diplomová práce je snahou s odstupem pozorovat komunitu včelařů s některými jeho životními funkcemi a způsobem dorozumívání. Je archeologií na pomyslné zdi mezi člověkem a hmyzem a touhou o vytvoření možnosti nového spojení. Je zamyšlením nad otázkou, jak ovlivňuje neustálá přítomnost a fetišizace včelařských nástrojů to, jak vnímám včely. Existuje úměra mezi množstvím nashromážděných pomůcek a časem stráveným civěním na včely? Je o neustálém selhávání metodiky, o péči mužů, a v neposlední řadě je také osobním záznamem o životě s kolonizátorkou.

⁵ HARAWAY, Donna. *Companion Species Manifesto: Dogs People and Significant Otherness*. Chicago: Prickly Paradigm Press, 2003.

⁶ NIMMO, Richie. Apiculture in the Anthropocene: Between Posthumanism and Critical Animal Studies. In: , Human-Animal Research Network (HARN) Editorial Collective. *Animals in the Anthropocene: Critical Perspectives on Non-human Futures*. Sydney: Sydney University Press, 2015, 177-199.

⁷ *One million bees settled on the rooftop of UniCredit Bank Austria's head office at the Austria Campus* [online]. 12. května 2020 [cit. 2020-08-31]. Dostupné z: <https://www.unicreditgroup.eu/en/press-media/news/2020/one-million-bees-settled-on-the-rooftop-of-unicredit-bank-austri.html>

Zvukový projev včelstva – dvacetdevět korun pro jeden úl, plus je potřeba jedna centrála na celou včelnici. To je stopadesát korun. Takže stopadesát plus dvacetdevět máš zvuk, jo. Potom, asi ta centrála na celou včelnici stačí mít jedna na všechny ty akce, to znamená teplota včeliho chomáče to je dalších dvacetdevět korun, tak – teplota a zvukové projevy když si k tomu objednáš jako jeden balík, tak je to třicetdevět, plus je třeba centrála za stodevadesátpět, jo. Venkovní teplota zdarma – součástí úlové váhy, kvůli předpovědi počasí. Hmotnost úlu máš stosedmdesátpět korun, měsíčně.

Měsíčně jo.

No. Takže když to sečteš dohromady, tak dejme tomu máš, teď plácnu - dvě stovky dáš za centrálu, plus za zvuk dvacetdevět, teplotu dvacetdevět, hmotnost stosedmdesát, otřes úlu stočtyřicetdevět korun, takže pětikilo měsíčně, a GPS sledování dalších čtyřicetdevět. Tak to máš šest tisíc za rok, protože to bude na celý rok, že jo.

Ony jsou poměrně náročné na tu svou matku, takže i vada, která by matku nijak neomezovala – třeba ztráta končetiny, tak je někdy vede k té tiché výměně.

Matky z tiché výměny zabijou svoje sestry, ale jak už jsme říkali, ke staré matce jsou přívětivější a někdy ji nechají nějakou dobu žít.

- 1 – ŠŮRA, Adam. Sbal prachy a napiš zprávu. *Respekt* [online]. 2011, (7) [cit. 2020-08-31]. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/2011/7/sbal-prachy-a-napis-zpravu>
- 2 - ERIK, Sjödin. *The Political Beekeeper's Library* [online]. 2017 [cit. 2020-08-31]. Dostupné z: <https://thepoliticalbeekeeperslibrary.org/>
- 3 - STEJSKALOVÁ, Tereza. *Píle: Tisková zpráva* [online]. Artalk, 2011 [cit. 2020-08-31]. Dostupné z: <https://artalk.cz/2011/08/29/tz-pile/>
- 4 – Éntomos: Hulačová – Keresztes – Janoušek: Tisková zpráva. *Galerie hlavního města Prahy* [online]. 2018 [cit. 2020-08-31]. Dostupné z: <http://www.ghmp.cz/entomos-hulacova-keresztes-janousek/>
- 5 - HARAWAY, Donna. *Companion Species Manifesto: Dogs People and Significant Otherness*. Chicago: Prickly Paradigm Press, 2003.
- 6 - NIMMO, Richie. Apiculture in the Anthropocene: Between Posthumanism and Critical Animal Studies. In: , Human-Animal Research Network (HARN) Editorial Collective. *Animals in the Anthropocene: Critical Perspectives on Non-human Futures*. Sydney: Sydney University Press, 2015, 177-199.
- 7 - *One million bees settled on the rooftop of UniCredit Bank Austria's head office at the Austria Campus* [online]. 12. května 2020 [cit. 2020-08-31]. Dostupné z: <https://www.unicreditgroup.eu/en/press-media/news/2020/one-million-bees-settled-on-the-rooftop-of-unicredit-bank-austri.html>

Další použité zdroje:

- ERVIK, Andreas. Everyone inside everyone eating everyone. *Risky attachments: The_Guidebook* [online]. Like A Little Disaster, 2018, s. 41-46 [cit. 2020-08-31]. Dostupné z: http://www.likealittledisaster.com/wp-content/uploads/2017/12/RISKY_ATTACHMENTS-THE_GUIDEBOOK.pdf
- MARDER, Michael. THE PLACE OF PLANTS: SPATIALITY, MOVEMENT, GROWTH. *Performance Philosophy Journal* [online]. **2015**(1) [cit. 2020-09-01].
- Kolektiv autorů. *Včelařství - svazek II.: Biologie včely medonosné, Šlechtění včel a chov matek*. České Budějovice: Pracovní společnost nástavkových včelařů, 2017.
- Mapa hustoty zavčelení ČR: COLOSS: Monitoring úspěšnosti zimování včelstev* [online]. 2015 - 2019 [cit. 2020-08-31]. Dostupné z: <https://colosscz.webnode.cz/mapy2/>
- Transforming Ecologies: A Take on the Artistic Practice of Oslo Apiary & Aviary. *Trondheim Form Lab: Art Writings on Nordic Contemporary Climates* [online]. Oslo, Norway, 2018 [cit. 2020-08-30]. Dostupné z: <https://www.trondheimformlab.com/post/transforming-ecologies-a-take-on-the-artistic-practice-of-oslo-apiary-aviary>
- ZETT, Anna. *Artificial Gut Feeling*. Brusel: Divided Publishing, 2019.